

Διαπολιτιστικές Μελέτες του Ατομικισμού και της Συλλογικότητας¹

Χ. Τριάντης

Department of Psychology, University of Illinois

Στην ομιλία αυτή παρουσιάζονται και ερμηνεύονται οι όροι του ατομικισμού και της συλλογικότητας και εισάγονται οι έννοιες του εσωτερικού κύκλου (ingroup) και του εξωτερικού κύκλου (outgroup) που συνδέονται με τη συλλογικότητα. Οι διαπολιτιστικές μελέτες δείχνουν ότι οι σύγχρονες κοινωνίες μπορούν να θεωρηθούν ότι διέπονται από ατομικισμό ή συλλογικότητα σύμφωνα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της κοινωνικής συμπεριφοράς, των πεποιθήσεων και των συναισθημάτων των ατόμων που τις αποτελούν. Η διαφοροποίηση αυτή ανάμεσα στις κοινωνίες γίνεται σύμφωνα με ορισμένους παράγοντες που προέκυψαν από κοινωνικο-πολιτιστικές έρευνες. Επιχειρούνται ορισμένες πιθανές εξηγήσεις της ανάπτυξης του ατομικισμού, όπως παρατηρήθηκε στις σύγχρονες κοινωνίες που μελετήθηκαν σε διάφορα σημεία της γης. Ένας σημαντικός παράγοντας φαίνεται να είναι η οικονομική ευημερία που οδηγεί στην οικονομική ανεξαρτησία και, κατά συνέπεια, σε προσωπική ελευθερία που συνοδεύεται με απώλεια ταυτότητας. Στις κοινωνίες που η προσωπική ταυτότητα δεν καθορίζεται πια από δημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως ο τόπος καταγωγής, η γλώσσα, η θρησκεία ή η φυλή, (η ομάδα δηλαδή, που ανήκει κανείς), το άτομο αποκτά την ταυτότητά του μέσα από τα αγαθά που του ανήκουν. Έτσι, οι πολύ ατομικιστικές κοινωνίες φαίνονται υλιστικές με τάσεις υπερβολικού καταναλωτισμού. Η κοινωνική έρευνα αποκάλυψε ότι στις κοινωνίες που διέπονται από πνεύμα συλλογικότητας, το ποσοστό των ψυχικών και ψυχογενών διαταραχών είναι σημαντικά χαμηλότερο από εκείνο των ατομικιστικών κοινωνιών. Τα ευρήματα αυτά οδήγησαν στην υπόθεση ότι η έλλειψη κοινωνικής συνοχής, οι ανεξάρτητοι στόχοι και η έλλειψη υποστήριξης του εσωτερικού κύκλου δημιουργούν ένα φαύλο κύκλο που υποθάλλπει το άγχος και την ψυχική διαταραχή. Η υπόθεση αυτή πρόκειται να ελεγχθεί εμπειρικά.

Εισαγωγικά

Στην ομιλία αυτή θα αναπτύξω πρώτα την πεποίθησή μου ότι η μελέτη του ατομικισμού έχει μεγάλη σημασία. Κατόπιν θα παρουσιάσω μερικούς ορισμούς για να υπάρξει μια κοινή, κατανοητή γλώσσα. Στη συνέχεια θα εξετάσω ορισμένες πιθανές αιτίες του ατομικισμού και, στο μεγαλύτερο μέρος της διάλεξης αυτής, θα ασχοληθώ με τα αποτελέσματα του ατομικισμού πάνω στην κοινωνική συμπεριφορά.

Καθώς θα παρουσιάσω αυτό το υλικό, θα προσπαθήσω να δείξω και ορισμένα εμπειρικά δεδομένα.

Η σημασία της μελέτης του ατομικισμού

Η Ελλάδα βρίσκεται σε μια περίοδο όπου οι άνθρωποι γίνονται όλο και περισσότερο ατομικιστές. Στο παραδοσιακό ελληνικό χωριό, ο ατομικισμός ήταν σπάνιος. Η οικογένεια, οι φίλοι και γενικά η εσωτερική ομάδα (ingroup) κυριαρχούσαν και έλεγχαν το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής συμπεριφοράς. Καθώς άρχισε να γενικεύεται η οικονομική ευημερία και καθώς οι άνθρωποι άρχισαν να μετακινούνται προς τις πόλεις, έκανε την εμφάνισή του ο ατομικισμός. Οικονομική άνεση

σημαίνει και ανεξαρτησία από τους άλλους κι έτσι το άτομο μπορεί να κάνει «αυτό που θέλει».

Το παραδοσιακό χωριό είχε ένα κοινό εχθρό: την πείνα. Όταν λύθηκε το πρόβλημα της πείνας, οι άνθρωποι αισθάνθηκαν λιγότερο αλληλοεξαρτημένοι. Η μοίρα δεν ήταν πια τόσο κοινή. Στο παραδοσιακό χωριό επίσης η συνεργασία είναι συχνά απαραίτητη. Για παράδειγμα, αν υπάρχει δάκος στις ελιές, το να ραντίσει ένα άτομο τα δικά του δέντρα δεν είναι αρκετό γιατί ο δάκος θα έρθει από τα γειτονικά δέντρα. Έτσι χρειάζεται η συνεργασία όλου του χωριού για να παταχθεί ο δάκος.

Η μελέτη του ατομικισμού έχει ενδιαφέρον γιατί μας επιτρέπει να περιγράψουμε τις διάφορες κοινωνίες. Ο ατομικισμός είναι μια από τις διαστάσεις που ξεχωρίζουν τις διάφορες κοινωνίες μεταξύ τους.

Σε μια μελέτη του, ο Hofstede (1980) βρήκε ότι τα πλούσια κράτη έχουν υψηλό βαθμό ατομικισμού. Τα δεδομένα είναι της περιόδου 1965-1970 αλλά, επειδή οι αξίες δεν αλλάζουν τόσο γρήγορα, υποθέτω ότι τα δεδομένα αυτά ισχύουν και σήμερα. Τα κράτη με τον υψηλότερο ατομικισμό ήταν οι Η.Π.Α., η Αυστραλία, η Μεγάλη Βρετανία ο Καναδάς, η Ολλανδία και η Ιταλία. Από την άλλη μεριά, τα κράτη στα οποία βρήκε το μεγαλύτερο βαθμό συλλογικότητας (ομαδικότητας-συλλογικής ομαδικής συμπεριφοράς) ήταν η Βενεζουέλα, η Κολομβία το Πακιστάν, το Περού, η Ταϊβάν, η Ταϊλάνδη και η Χιλή.

Στη μελέτη αυτή η Ελλάδα είχε χαμηλό βαθμό ατομικισμού. Η κλίμακα του Hofstede κυμαινόνταν από το βαθμό 12 (συλλογικότητα) ως το βαθμό 91 (ατομικισμός): η Ελλάδα είχε βαθμό 35.

Από θεωρητική άποψη, η μελέτη του ατομικισμού είναι σημαντική γιατί ο ατομικισμός είναι μια από τις 20 διαστάσεις, που έχουν αναπτυχθεί θεωρητικά και έχουν, κατά κάποιον τρόπο, μετρηθεί, οι οποίες

ξεχωρίζουν μια κοινωνία από τις άλλες.

Η μελέτη του ατομικισμού επιτρέπει να μετρήσουμε ένα από τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας. Έτσι θα μπορέσουμε να μελετήσουμε εμπειρικά τη σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών της κοινωνίας και των χαρακτηριστικών των ανθρώπων (π.χ. προσωπικότητα), της κοινωνικής συμπεριφοράς, των κοινωνικών προβλημάτων, κ.τ.λ.

Αυτό που προσπαθώ είναι να διαμορφώσω ένα θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο να περιγράφεται πώς οι διαφορετικοί τύποι της κοινωνίας σχετίζονται με διαφορετικές κοινωνικές συμπεριφορές. Προσπαθώ, δηλαδή να διαμορφώσω μια θεωρία που θα προβλέπει πειραματικά αποτελέσματα τα οποία να μπορούν να ελεγχθούν με πειράματα, ώστε σιγά σιγά να ανακαλύψουμε πώς ακριβώς συνδέονται τα χαρακτηριστικά του πολιτισμικού περιβάλλοντος (culture) και της κοινωνικής συμπεριφοράς.

Ορισμοί

Τι ακριβώς σημαίνει *ατομικισμός*; Σημαίνει ότι ο άνθρωπος πιστεύει πως το άτομο είναι η βάση της κοινωνίας και πως ο σκοπός της κοινωνίας είναι να εξυπηρετεί το άτομο. Το άτομο μπορεί να εξελιχθεί, να σκεφτεί ανεξάρτητα από την ομάδα και, αν τα συμφέροντα του ατόμου και της ομάδας δεν συμπίπτουν, τότε τα συμφέροντα του ατόμου θα πρέπει να έχουν προτεραιότητα.

Αντιθέτως, στην περίπτωση της *συλλογικότητας*, τα συμφέροντα του ατόμου και της ομάδας είναι, πολλές φορές, τα ίδια. Αν δεν είναι τα ίδια, τότε τα συμφέροντα της ομάδας αποκτούν προτεραιότητα.

Υπάρχουν όμως πολλών ειδών ομάδες (συλλογικά πλαίσια): η οικογένεια, η γειτονιά, το χωριό, ο επαγγελματικός σύνδεσμος, η φυλή, η θρησκεία η κοινωνική

τάξη, το κράτος, κ.τ.λ. Μπορεί κάποιος να εμφανίζει συλλογικότητα μέσα σε ένα πλαίσιο και να είναι ατομικιστής σε όλες τις άλλες περιπτώσεις. Το πιο σπουδαίο χαρακτηριστικό που καθορίζει την εσωτερική ομάδα (ingroup) είναι η κοινή τύχη. Είναι σκόπιμο να μετρήσουμε τον αριθμό των συμπεριφορών του ατόμου που διέπονται από την επιρροή της ομάδας και τον αριθμό των συμπεριφορών που είναι ανεξάρτητες από την ομάδα. Αν οι περισσότερες συμπεριφορές επηρεάζονται από την ομάδα τότε μιλούμε για συλλογικότητα, ενώ αν οι περισσότερες συμπεριφορές είναι ανεξάρτητες από την ομάδα, μιλούμε για ατομικισμό.

Τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας σε σχέση με τον ατομικισμό ή τη συλλογικότητα είναι ανάμικτα. Για παράδειγμα, στη Νότια Ιταλία ο Banfield (1958), βρήκε ότι η οικογένεια είχε τεράστια επιρροή αλλά ότι έξω από την οικογένεια επικρατούσε ο ατομικισμός. Σε αυτού του είδους την κοινωνία ίσως το φαινόμενο πρέπει να ονομαστεί «οικογενειακός ατομικισμός», δεν παύει όμως να είναι ένα είδος ατομικισμού.

Σε μια ανάλυση της κοινωνίας και του ανθρώπου, για να μιλήσουμε για ατομικά χαρακτηριστικά σε αντιδιαστολή με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά, χρειαζόμαστε έναν άλλο όρο.

Παράλληλα με τον ατομικισμό, ως χαρακτηριστικό της κοινωνίας, υπάρχει ο *ιδιοκεντρισμός*, που αναφέρεται στο ίδιο το άτομο, ενώ παράλληλα με τη συλλογικότητα, υπάρχει ο *αλλοκεντρισμός*. Έτσι μπορούμε εύκολα να μιλήσουμε για ανθρώπους που είναι αλλοκεντρικοί σε μια ατομικιστική κοινωνία ή ιδιοκεντρικοί σε μια κοινωνία που τη διέπει το συλλογικό πνεύμα.

Τις μελέτες μου πάνω στον ατομικισμό τις άρχισα το 1978, αφού διάβασα το βιβλίο του Hofstede, κατά παράκληση του εκδοτικού οίκου που θα το δημοσίευε. Με

ρώτησαν αν έπρεπε να το δημοσιεύσουν και τους απάντησα ότι, κατά τη γνώμη μου, είναι σημαντικό βιβλίο και πρέπει να δημοσιευτεί.

Στην περίοδο 1980-85 έκανα αρκετές μελέτες με Αμερικανούς Αγγλικής και Ισπανικής καταγωγής. Βρήκα σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δείγματα των Αμερικανών των δύο αυτών προελεύσεων.

Οι μελέτες αυτές είναι εμπειρικές (Triandis, 1984, Triandis et al. 1986, Triandis, Lenng, Villareal and Clack 1985, Triandis et al. 1984, Triandis, Marin, Lisansky and Betancourt, 1984 και Triandis et al., υπό δημοσίευση).

Πολύ συνοπτικά βρήκαμε ότι οι Αμερικανοί Ισπανικής καταγωγής διαφέρουν από τους Αμερικανούς Αγγλικής καταγωγής στα εξής:

1. Η οικογένεια έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία.

2. Αγωνιούν αν θα μπορέσουν να ανταποκριθούν σε όλες τους τις οικογενειακές υποχρεώσεις.

3. Είναι πολύ αφοσιωμένοι στην οικογένεια και διατεθειμένοι να κάνουν πολλές θυσίες γι' αυτήν.

4. Θέλουν να συνεργάζονται με συγγενείς και φίλους.

5. Αξίες τους είναι να είναι *συμπαθείς*, *σεβαστοί*, άνθρωποι *εμπιστοσύνης*, να κάνουν το *καθήκον* τους, να είναι *ευχάριστοι* και να κάνουν αυτό που η ομάδα περιμένει από αυτούς.

Παρατήρησα ότι αυτές οι αξίες έχουν αρκετή σχέση με το *φιλότιμο* που είναι βέβαια μια κεντρική ιδέα στην παραδοσιακή Ελλάδα.

Ο Γάλλος ιστορικός Braudel (1978) έχει ασχοληθεί εκτενώς με την *ενότητα* του Μεσογειακού πολιτισμού.

Οι Αμερικανοί Αγγλικής καταγωγής έδιναν μεγαλύτερη βαρύτητα σε αξίες σχετικά με την *τιμιότητα* και την *ισορροπία* («παν μέτρον άριστον»). Η εξήγησή μου

είναι ότι, όταν σε μια κοινωνία δίνεται έμφαση στις καλές κοινωνικές σχέσεις, δεν είναι κανείς τελείως ευθύς και τίμιος στις κοινωνικές συναλλαγές: λέει, δηλαδή, πολλά ευγενικά πράγματα που δεν τα πιστεύει. Αντίθετα, ο Άγγλος δίνει μεγάλη σημασία στην αλήθεια, ακόμα και αν η αλήθεια αυτή χτυπάει άσχημα.

Αυτό το φαινόμενο παρουσιάστηκε πολύ έντονο και το ονομάσαμε «*simpatia cultural script*». Αποτελεί βασικό τρόπο κοινωνικής συμπεριφοράς. Για τους Ισπανικής καταγωγής Αμερικανούς, το πιο σπουδαίο είναι να τους βρει ο άλλος *συμπαθητικούς*. Για τους Αγγλικής καταγωγής Αμερικανούς, το πιο σπουδαίο είναι να τους βρει ο άλλος *ειλικρινείς*. Ας σημειώσουμε ότι οι περισσότεροι νεαροί πάνε φυλακή γιατί είπαν ψέματα και όχι για εγκλήματα. Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι οι Ισπανοί περιμένουν οι περισσότερες συμπεριφορές μέσα στην εσωτερική ομάδα να είναι θετικές. Αντιθέτως, οι Άγγλοι περιμένουν αρκετές κοινωνικές σχέσεις να είναι αρνητικές.

Οι ιδέες που ξεχωρίζουν τους Αμερικανούς Ισπανικής από τους Αμερικανούς Αγγλικής καταγωγής έχουν σχέση με τις ιδέες που ξεχωρίζουν τους Έλληνες από τους Αμερικανούς, όπως τις είχαμε βρει στις μελέτες του 1963-1965 που κάναμε στην Ελλάδα. Οι Βάσω και Γιώργος Βασιλείου και η Μαρία Νασιάκου συνέλεξαν τα Ελληνικά δεδομένα και εγώ τα Αμερικάνικα δεδομένα και τα αποτελέσματα δημοσιεύτηκαν στο βιβλίο μας *The Analysis of Subjective Culture* (Triadis et al. 1972).

Με βάση αυτές τις ιδέες, η σχέση ατομικισμού-συλλογικότητας είναι προφανής και ο Ηuί, ένας μαθητής μου από το Χονγκ-Κονγκ, αποφάσισε να τις μελετήσει περισσότερο.

Ξεκινήσαμε ρωτώντας 81 ανθρωπολόγους και ψυχολόγους, από όλες τις ηπείρους, να μας πουν τι σημαίνει γι' αυτούς

η έννοια του ατομικισμού. Λάβαμε 49 απαντήσεις και τις αναλύσαμε (Huί and Triadis, 1986). Κατά τη γνώμη των επιστημόνων αυτών, οι διαφορές που κάνουν οι ατομικιστές να ξεχωρίζουν από τα άτομα που λειτουργούν μέσα σε συλλογικό πλαίσιο είναι οι παρακάτω:

Οι ατομικιστές βλέπουν τη συμπεριφορά τους να εξαρτάται από τους ίδιους, ενώ οι άνθρωποι που δρουν συλλογικά τη βλέπουν να εξαρτάται από την ομάδα. Οι ατομικιστές αισθάνονται ανεξάρτητοι, έχουν δικούς τους στόχους που είναι ανεξάρτητοι από τους στόχους της ομάδας. Οι ατομικιστές δεν ενοχλούνται από τις διαφωνίες που μπορεί να υπάρχουν μέσα στην εσωτερική ομάδα των δικών (*ingroup*). Τα άτομα που λειτουργούν συλλογικά θέλουν ομοφωνία μέσα στην εσωτερική ομάδα. Οι ατομικιστές αισθάνονται ότι αυτό που κάνουν είναι δικό τους δημιούργημα, ενώ οι άνθρωποι με συλλογικό προσανατολισμό θεωρούν ότι η ομάδα τους ωθεί και αν δεν κάνουν κάτι νιώθουν ντροπή. Για τους ατομικιστές το μέλλον τους είναι προσωπικό ενώ οι συλλογικά προσανατολισμένοι άνθρωποι ταυτίζουν το μέλλον τους με το μέλλον της ομάδας. Το «εγώ» των ατομικιστών είναι ξεχωριστό από τα χαρακτηριστικά της εσωτερικής ομάδας.

Με βάση τις ιδέες αυτές κατασκευάσαμε κλίμακες για τη μέτρηση στάσεων προς τον εαυτό μας και προς τις ομάδες που ανήκουμε. Ο Ηuί έφτιαξε ξεχωριστές κλίμακες για τους γονείς, τους συγγενείς, τους φίλους, τους γείτονες, τους γνωστούς, τους αγνώστους και τους κατοίκους μακρινών χωρών. Μέτρησε τις στάσεις των ατομικιστικών και των συλλογικά προσανατολισμένων ατόμων απέναντι στις ομάδες αυτές και βρήκε τη μεγαλύτερη διαφορά στις στάσεις και συμπεριφορές προς τους μακρινούς συγγενείς ενώ τη μικρότερη προς τους κατοίκους των μακρινών χωρών.

Ορισμένες ιδέες ταιριάζουν με τον ατο-

μικισμό, όπως π.χ.

- Να παντρευτεί κάποιος χωρίς την συγκατάθεση των γονέων.

- Να έχει κάποιος όλα τα εργαλεία που χρειάζεται ώστε να μην εξαρτάται από άλλους για να τα δανείζεται.

- Την ώρα που δουλεύει να μη διακόπτει τη δουλειά του για να μιλήσει με φίλους και συγγενείς.

- Δεν κρύβει κάποιος τις σκέψεις του από τους άλλους όταν διαφωνούν.

- Δεν τον νοιάζει κάποιον αν ο φίλος του μάθει ότι έκανε κάτι που δεν έπρεπε. Η ντροπή επηρεάζει σχετικά λίγο τη συμπεριφορά.

- Δεν αισθάνεται κάποιος ιδιαίτερα καλά, αν κάτι πολύ καλό συμβεί σε κάποιον φίλο του.

Γενικά, υπάρχει συναισθηματική ανεξαρτησία από τους άλλους.

Αυτά τα ευρήματα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι *βάση* της κοινωνικής συμπεριφοράς είναι διαφορετική στον ατομικισμό και στη συλλογικότητα.

Στον ατομικισμό η συμπεριφορά εξαρτάται από το τι *δίνεις* και τι *παίρνεις*. Αν ο άλλος σου δώσει αρκετά του δίνεις κι εσύ. Αν ο άλλος σε κλέψει, τον κλέβεις. Το πάρε-δώσε είναι καλά ζυγισμένο.

Στη συλλογική στάση, η συμπεριφορά προς τα μέλη της ομάδας χαρακτηρίζεται από αυτοθυσία. Όταν κάτι καλό συμβαίνει στον άλλο, αισθάνεται κανείς καλά ακόμα κι αν δεν παίρνει τίποτα. Όταν συμβεί κάτι κακό, τότε αισθάνεται κανείς άσχημα κι αν το κακό αυτό δεν τον αφορά άμεσα. Στη συλλογικότητα υπάρχει προοπτική μέσα στο χρόνο. Η σχέση μεταξύ της εσωτερικής (ingroup) και της εξωτερικής (outgroup) ομάδας είναι πολύ σημαντική. Η αυτοθυσία στις σχέσεις με τα μέλη της εσωτερικής ομάδας αντιδιαστέλλεται προς την εχθρότητα ή την αδιαφορία προς τα μέλη της εξωτερικής ομάδας.

Ας θυμηθούμε τα μίσση και τις διαμάχες μεταξύ των οικογενειών, στο παραδοσιακό χωριό. Ο άνθρωπος είναι πάρα πολύ καλός μέσα στην εσωτερική ομάδα αλλά εχθρικός ή αδιάφορος προς την εξωτερική ομάδα. Αν ένα άτομο είναι μέλος της εσωτερικής ή της εξωτερικής ομάδας εξαρτάται από το *κοινωνικό περιβάλλον της στιγμής*. Δηλαδή, τη μια στιγμή είναι μέσα και την άλλη μπορεί να είναι έξω. Η συμπεριφορά του, αυτό που λέει, ο τρόπος που δέχεται τους θεσμούς της εσωτερικής ομάδας κ.τ.λ. καθορίζουν αν θα είναι μέλος της εσωτερικής ομάδας ή όχι.

Όπως ανέφερα και προηγουμένως, ο πιο σημαντικός παράγοντας που καθορίζει τη συμμετοχή ενός ατόμου στην εσωτερική ομάδα είναι η κοινή μοίρα. Συνυφασμένα με την κοινή μοίρα είναι ο κοινός εχθρός και η γειτονιά, γιατί, πολλές φορές, αυτά που συμβαίνουν αφορούν όλους όσους ζουν στην ίδια γειτονιά.

Επίσης τα κοινά χαρακτηριστικά της θρησκείας, της γλώσσας, των πολιτικών πεποιθήσεων, κ.τ.λ. συμβάλλουν στον καθορισμό της εσωτερικής ομάδας.

Στην Ελλάδα, η οικογένεια και οι φίλοι αποτελούν την εσωτερική ομάδα. Αλλά και σε μια γιορτή, όλοι οι παρόντες ανήκουν, εκείνη τη στιγμή, στην εσωτερική ομάδα. Την άλλη μέρα όμως, μπορεί, μερικοί από αυτούς, να μην είναι πια μέλη της.

Ο καθηγητής Κοινωνικής Ψυχολογίας Δ. Γεώργας περιέγραψε ένα επεισόδιο που είναι καλό παράδειγμα. Δύο Έλληνες οδηγοί τρακάρησαν. Βγήκαν από τα αυτοκίνητά τους για να βρίσουν ο ένας τον άλλον. Κάποιος κοινός φίλος ή συγγενής, που έτυχε να περνάει εκείνη τη στιγμή, τους βλέπει και τους συστήνει. Αμέσως το μικροτρακάρισμα ξεχάστηκε. Εκεί που ανήκαν σε δύο διαφορετικές ομάδες, έγιναν ξαφνικά μέλη της ίδιας εσωτερικής ομάδας.

Ο ξένος στην Ελλάδα είναι πολλές φορές μέλος της εσωτερικής ομάδας γιατί μπορεί να γίνει σύμμαχος εναντίον της εξωτερικής ομάδας. Αυτό εξηγεί και τα ευρήματα του Feldman (1968) όταν μελέτησε τη συμπεριφορά περαστικών στην Αθήνα, στο Παρίσι και στη Βοστώνη προς τους ντόπιους και τους ξένους που ζητούσαν βοήθεια: Ένας διαβάτης (ντόπιος ή ξένος) ζητούσε από έναν άλλο διαβάτη να του ταχυδρομήσει ένα γράμμα. Στο Παρίσι και στη Βοστώνη η προσφορά βοήθειας ήταν 50% ανεξάρτητα από την εθνικότητα του διαβάτη που ζητούσε βοήθεια. Στην Αθήνα, 50% δέχτηκαν να βοηθήσουν τον ξένο, αλλά μόνο 10% δέχτηκαν να βοηθήσουν τον Έλληνα. Ο άγνωστος Έλληνας ανήκει στην εξωτερική ομάδα.

Μετά τη διατριβή του Huί, συζήτησα με συναδέλφους σε διάφορα μέρη του κόσμου και άκουσα διάφορες ιδέες για τη μέτρηση του ατομικισμού σε διαφορετικές χώρες. Κατασκευάσαμε κλίμακες στάσεων και με ανάλυση παραγόντων και άλλες στατιστικές αναλύσεις καταλήξαμε σε παράγοντες που μπορούν να διαφοροποιήσουν δείγματα ερωτωμένων από διαφορετικά μέρη του κόσμου.

Σε μια από τις μελέτες μας, μας απάντησαν 100 φοιτητές και 100 φοιτήτριες από 15 χώρες. (Τα ελληνικά δεδομένα συνέλεξε ο Δ. Γεώργας). Από την ανάλυση παραγόντων προέκυψαν τέσσερις παράγοντες:

Ο πρώτος παράγοντας είναι η *Ανεξαρτησία*, π.χ. οι φοιτητές συμφωνούσαν με την πρόταση «ο άνθρωπος δουλεύει καλύτερα μόνος του παρά ως μέλος μιας ομάδας».

Ο δεύτερος παράγοντας είναι η *Απόσταση από την Εσωτερική Ομάδα*, π.χ. συμφωνούν με την πρόταση «Αν τιμηθεί ο πατέρας, αυτό δε σημαίνει ότι τιμάται ο γιός».

Ο τρίτος παράγοντας είναι η *Οικογε-*

νειακή Ενότητα, π.χ. συμφωνούν ότι «οι γονείς πρέπει να ζήσουν με τα παιδιά τους, στο ίδιο σπίτι, ώπου να πεθάνουν», «Τα παιδιά πρέπει να ζήσουν με τους γονείς τους ώπου να παντρευτούν».

Ο τέταρτος παράγοντας είναι οι *Εγκάρδιες Σχέσεις*, π.χ. «θέλω να ζήσω κοντά στους φίλους μου».

Η στατιστική ανάλυση έδειξε ότι η *Οικογενειακή Ενότητα* ξεχωρίζει τα δείγματα των φοιτητών από τα διάφορα κράτη πιο πολύ από κάθε άλλο παράγοντα (ελέγχει 57% της διακύμανσης).

Τη μεγαλύτερη οικογενειακή ενότητα βρήκαμε στην Κόστα-Ρίκα και ακολουθούν Χογκ-Κογκ, Ινδονησία, Ινδίες, Αμερικανοί Ιαπωνικής και Κινεζικής καταγωγής.

Την πιο μικρή οικογενειακή ενότητα βρήκαμε στην Γαλλία και ακολουθούν Ολλανδία, Ελλάδα, Η.Π.Α., Χιλή.

Οι εγκάρδιες σχέσεις ήταν ένας παράγοντας σε «ορθογώνια» σχέση προς την οικογενειακή ενότητα. Τις πιο εγκάρδιες σχέσεις βρήκαμε στις φοιτήτριες του Illinois και στην Κόστα-Ρίκα ενώ τις λιγότερο εγκάρδιες στην Ελλάδα και στην Ινδονησία.

Συσχετίσαμε τους παράγοντες που βρήκαμε εμείς με τα δεδομένα του Hofstede: ο πρώτος παράγοντας (Οικογενειακή Ενότητα) είχε δείκτη συναφείας 0,7 ($p \leq .01$) αλλά ο δεύτερος παράγοντας (Εγκάρδιες Σχέσεις) δεν είχε καμιά σχέση με τους συντελεστές του Hofstede.

Ο τρίτος παράγοντας, *Απόσταση από την Εσωτερική Ομάδα*, σχετίζεται με το συντελεστή του Hofstede. Η μεγαλύτερη απόσταση βρέθηκε στο Illinois και η μικρότερη στις Ινδίες, στο Χογκ-Κογκ και στην Ελλάδα.

Ο τέταρτος παράγοντας, η *Ανεξαρτησία* έλεγχε μόνο 7% της διακύμανσης των δεδομένων και δεν είχε σχέση με το συ-

ντελεστή του Hofstede. Η μεγαλύτερη ανεξαρτησία βρέθηκε στη Χιλή και στις Η.Π.Α. και η μικρότερη στην Ινδονησία και στις Ινδίες.

Οι ιδέες που εντοπίσαμε στις μελέτες μας συμφωνούν με τις ιδέες που βρήκαν ο Bellah και οι συνεργάτες του (1985) σε μια μεγάλη μελέτη στην Αμερική. Τα θέματα που προέκυψαν από τη μελέτη αυτή και που τονίζουν τον ατομικισμό των Αμερικανών, ήταν τα εξής:

- Ανεξαρτησία από την οικογένεια, τη θρησκεία, την κοινωνία.
- Κάνω αυτό που θέλω εγώ. Έχω ελευθερία από την οικογένεια, τη θρησκεία, την κοινωνία.
- Κάνω αυτό που μου αρέσει, που με ευχαριστεί, που μου είναι χρήσιμο.
- Ανταγωνίζομαι.
- Είμαι επιφανής (έχω διακριθεί).
- Μοιράζω τα αγαθά ανάλογα με τη συμβολή του καθενός στην παραγωγή τους.
- Είμαι αποτελεσματικός (καπάτσος).
- Δε θέλω να έχω αφεντικό.
- Είμαι το κέντρο της πραγματικότητας.

Αιτίες του ατομικισμού

Το πρόγραμμα των μελετών μας δε βρίσκει ακόμα σε στάδιο που θα μας επέτρεπε να συμπεράνουμε με βεβαιότητα την προέλευση του ατομικισμού. Βασικά είναι αποτέλεσμα της οικονομικής και επαγγελματικής ανεξαρτησίας, υπάρχουν όμως και πολλά άλλα αίτια.

Ιστορικά, συναντάμε για πρώτη φορά αυτό που ονομάζουμε ατομικισμό στην Αρχαία Ελλάδα. Ο Σωκράτης, π.χ., ήταν ατομικιστής: έβλεπε τον εαυτό του χωριστά από την ομάδα. Δεν ήταν όμως υπερ-

βολικά ατομικιστής γιατί, όταν του πρότειναν να εξοριστεί από την Αθήνα, προτίμησε το θάνατο. Δηλαδή, η πόλη, ως εσωτερική ομάδα, επηρέαζε τη συμπεριφορά του.

Αργότερα, ο ατομικισμός επανεμφανίζεται στη Δύση, κατά την Αναγέννηση, κυρίως μετά από τον 15ο αιώνα. Είναι μια εποχή που χαρακτηρίζεται από *αντιφάσεις*, με πολλές εσωτερικές ομάδες που βρίσκονται σε διαφωνία και διαμάχη μεταξύ τους.

Όταν ο άνθρωπος δεν μπορεί να συνδεθεί απόλυτα με μια ομάδα, ο ατομικισμός είναι μια λύση. Καθώς μειώνεται η επιρροή της εκκλησίας, μετά το 13ο αιώνα, ο ατομικισμός αυξάνεται. Η επανάσταση του Λούθηρου ήταν άλλη μια ώθηση προς την κατεύθυνση αυτή. Ο άνθρωπος δε χρειαζόταν πια το μέσο της εκκλησίας για να μιλήσει με το Θεό· του μιλούσε κατ' ευθείαν. Ο 16ος αιώνας ήταν ο αιώνας των μεγάλων ταξιδιών, των μεταναστεύσεων, των αποικιών. Αυτά είναι «ξεριζώματα» από την εσωτερική ομάδα. Στο 18ο αιώνα, η βιομηχανική επανάσταση δημιούργησε χιλιάδες οικονομικές μονάδες και η κάθε μονάδα μπορεί να είχε τη δική της νοοτροπία. Γενικότερα, η μόρφωση είχε ως αποτέλεσμα ν' αρχίσει να σκέφτεται ο άνθρωπος για λογαριασμό του, να μη θεωρεί τα δεδομένα της εσωτερικής ομάδας ως τις μόνες σωστές κατευθυντήριες γραμμές που του έδειχναν το δρόμο της ζωής του.

Όσο οι κοινωνίες γίνονταν πιο *πολύπλοκες* τόσο τα ήθη και τα έθιμα μιας εσωτερικής ομάδας διέφεραν από τα ήθη και τα έθιμα των άλλων ομάδων. Αντιμετωπίζοντας τέτοιες αποφάσεις, ο άνθρωπος στρέφεται προς τον εαυτό του και γίνεται ο ίδιος το μέτρο των πραγμάτων, όπως είπε και ο Αριστοτέλης. Όσο ο άνθρωπος επηρεάζεται από τα ανοιχτά σύνορα, ταξιδεύει, βλέπει τις αντιφάσεις, τόσο πιο ατομικιστής γίνεται.

Δεν είναι λοιπόν περίεργο που ο Hofstede βρήκε το μεγαλύτερο βαθμό ατομικισμού στις Η.Π.Α. Η Αμερική είναι χώρα μεταναστών, κοινωνία πολύπλοκη, με ανοιχτά σύνορα, επηρεασμένη από τους δι-αμαρτυρόμενους (που αποτελούν 60% του πληθυσμού) και είναι η χώρα των πειραματισμών στον τρόπο ζωής. Ο καθένας μπορεί αν θέλει, να φτιάξει το δικό του τρόπο ζωής. Δηλαδή, ο καθένας μπορεί να δημιουργήσει στο μυαλό του τη δική του κοινωνία.

Στο μεσαίωνα το «γνώθι σαυτόν» ήταν απλό. Τα δημογραφικά στοιχεία, όπως ο τρόπος γεννήσεως, το γενεαλογικό δένδρο, οι εξ αγχιστείας συγγένειες, το επάγγελμα, η κοινωνική τάξη, το φύλο, η ηλικία και η θρησκεία προσδιόριζαν τον άνθρωπο. Κάθε ένα από τα στοιχεία αυτά είχε συγκεκριμένες συνέπειες. Π.χ., αν κάποιος ήταν άνδρας του ταίριαζαν ορισμένες συμπεριφορές ενώ αν ήταν γυναίκα οι αρμόζουσες συμπεριφορές ήταν διαφορετικές.

Μετά από το 16ο αιώνα, οι διαφορές που υπαγόρευαν τα παραπάνω στοιχεία άρχισαν να αμβλύνονται. Σήμερα είναι πολλές φορές δύσκολο να ξεχωρίσουμε έναν άνδρα από μια γυναίκα γιατί συχνά οι άνδρες έχουν μακριά μαλλιά και οι γυναίκες φοράνε παντελόνια. Το ίδιο ισχύει και για τα άλλα δημογραφικά στοιχεία.

Τα δημογραφικά στοιχεία όπως, π.χ., ο τόπος γεννήσεως, ήταν κάποτε πολύ σημαντικά. Σήμερα, αν γεννήθηκε κανείς στην Πάτρα ή στην Κρήτη έχει ελάχιστη σημασία. Σιγά σιγά, τα δημογραφικά στοιχεία γίνονται ασήμαντα. Ως αποτέλεσμα, ο άνθρωπος υποφέρει από *έλλειψη ταυτότητας*. Η ταυτότητα χρειάζεται χαρακτηριστικά που έχουν κοινωνική σημασία. Αν ο τόπος γεννήσεως ή η θρησκεία δεν παίζουν πια κανένα ρόλο, τότε ο άνθρωπος θα πρέπει να βρει κάτι άλλο για να αποκτήσει την ταυτότητά του. Έτσι *αγοράζει* αγαθά που

αποκτούν ιδιότητες διακριτικών στοιχείων. Αν κάποιος μας πει ότι έχει μια βίλλα στην Κηφισιά και ένα εξοχικό στη Βουλιαγμένη, αμέσως καταλαβαίνουμε πολλά για την ταυτότητά του.

Ένας από τους λόγους που ο τοπικός εθνικισμός έχει αυξηθεί τον 20ό αιώνα είναι γιατί η γλώσσα ή το έθνος εξακολουθούν να προσφέρουν κάποια ταυτότητα. Όταν χάνονται οι άλλες ταυτότητες, ο εθνικισμός αποκτά μεγαλύτερη σημασία (π.χ. στον Καναδά ή στο Βέλγιο). Έτσι, στα μέσα του 20ού αιώνα, τα διακριτικά σημεία της ομάδας, όπως η γλώσσα και η θρησκεία απέκτησαν, σε πολλά μέρη του κόσμου, μεγαλύτερη σημασία από εκείνη που είχαν το 16ο αιώνα. Στις χώρες που αυτά τα σημεία δεν έχουν σημασία όπως στις Η.Π.Α., το μόνο διακριτικό που μένει είναι αυτό που αγοράζει κανείς. Γι' αυτό και η Αμερική φαίνεται τόσο υλιστική.

Οι συνέπειες του ατομικισμού

Σε μια από τις πρώτες μελέτες μας, μετρήσαμε, στο Illinois και στο Puerto Rico, τον *ιδιοκεντρισμό* και το βαθμό που ο άνθρωπος αισθάνεται μέλος της κοινωνίας, που αισθάνεται μόνος του και που βρίσκει κοινωνική υποστήριξη από τους άλλους όταν έχει προβλήματα. Και στο Illinois και στο Puerto Rico βρήκαμε ότι οι ιδιοκεντρικοί φοιτητές αισθάνονται πολύ μόνοι και δεν νιώθουν ενταγμένοι στην κοινωνία ενώ οι αλλοκεντρικοί φοιτητές λένε ότι βρίσκουν υποστήριξη από τους άλλους και παίρνουν βοήθεια απ' αυτούς ως μέλη της κοινωνίας που ζουν.

Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης θέτουν το ερώτημα: μήπως οι ομαδικές κοινωνίες έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν στον άνθρωπο ένα καλύτερο κοινωνικό περιβάλλον από εκείνο που βρίσκει κανείς στις ατομικιστικές κοινωνίες; Υπάρ-

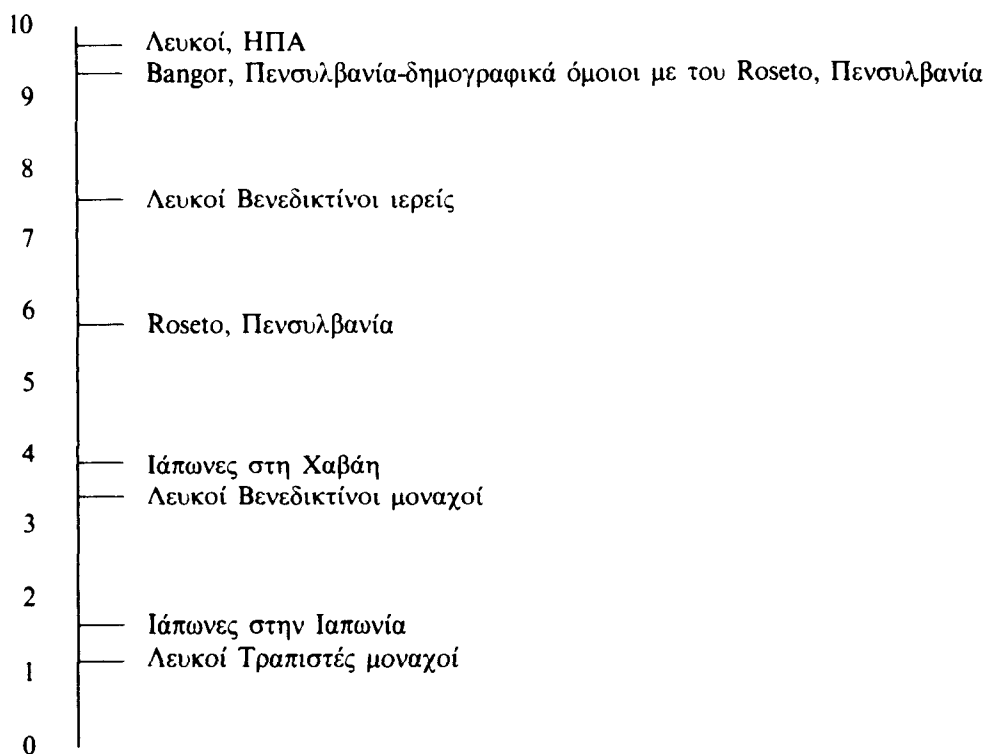
χουν διάφορα θεωρητικά συγγράμματα που υποστηρίζουν αυτή την άποψη. Για παράδειγμα, ο Naroll (1983) λέει ότι ο ατομικισμός σχετίζεται με το μεγάλο αριθμό αυτοκτονιών, τα εγκλήματα, τα διαζύγια και τη διαταραγμένη ψυχική υγεία. Ο Hsu (1983) υποστηρίζει ότι ο ατομικισμός δημιουργεί *αβεβαιότητα* στον άνθρωπο, που συνεχώς αναρωτιέται πώς τα πάει στο μοναχικό του ανταγωνισμό με τους άλλους. Η αβεβαιότητα αυτή δημιουργεί τα κοινωνικά προβλήματα που αναφέρει ο Naroll και επίσης εξηγεί τη μεγάλη έμφαση που δίνουν οι Η.Π.Α. στον εξοπλισμό. Σύμφωνα με τον Hsu, επειδή οι Αμερικανοί είναι ατομικιστές είναι ανασφαλείς και ο καλός εξοπλισμός είναι ένα μέσο καταπολέμησης της ανασφάλειας. Επίσης, λόγω ανασφάλειας, έχουν τη μανία να είναι σε όλα πρώτοι, να έχουν το πιο μεγάλο ή το

πιο ακριβό πράγμα, κ.ο.κ. Βέβαια, λέει ο Hsu, αυτό έχει και τις θετικές πλευρές του: π.χ., η Αμερική βγάζει πολλούς επιστήμονες, παίρνει πολλά βραβεία Nobel, κ.τ.λ. Από την άλλη μεριά, το εντυπωσιακό παθητικό του οικονομικού ισοζυγίου οφείλεται στον υπερβολικό εξοπλισμό, που είναι ίσως αποτέλεσμα του ατομικισμού.

Ορισμένα δεδομένα που βρήκα σε διάφορες μελέτες, που έχουν δημοσιευθεί στις Η.Π.Α., με πείθουν ότι το συλλογικό πνεύμα έχει πλεονεκτήματα για την καθημερινή ζωή αλλά και μειονεκτήματα για ορισμένα θέματα της γενικότερης κοινωνικής ζωής.

Η ώρα δεν μας παίρνει να συζητήσουμε όλα αυτά σήμερα, αλλά θα ήθελα να σας παρουσιάσω μερικά ευρήματα που τα βρίσκω ενδιαφέροντα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Συχνότητα καρδιακών προσβολών ανά 1.000 κατοίκους

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται οι μέσοι όροι συχνότητας καρδιακών προσβολών, ανά 1.000 άτομα, σε διάφορα δείγματα.

Οι Τραπιστές μοναχοί έχουν τη μικρότερη συχνότητα. Λάβετε υπόψη σας ότι οι Τραπιστές *δεν μιλούν*. Συνεννοούνται μεταξύ τους μόνο γραπτώς. Ασφαλώς με τον προφορικό λόγο έχουμε περισσότερες πιθανότητες να προσβάλλουμε τον άλλο παρά με τον γραπτό. Παρατηρείστε ότι οι Βε-

νεδικτίνοι μοναχοί έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες καρδιακής προσβολής. Αυτοί μιλάνε! Οι Βενεδικτίνοι ιερείς ασχολούνται με δραστηριότητες της καθημερινής ζωής, είναι δάσκαλοι, γιατροί, κ.τ.λ.

Παρατηρείστε τη διαφορά μεταξύ της Ιαπωνίας και των Η.Π.Α. Η Ιαπωνία είναι χώρα στην οποία κυριαρχεί μάλλον το πνεύμα της συλλογικότητας και οι άνθρωποι αποφεύγουν τις συγκρούσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Ποσοστά φοιτητών στην Ιαπωνία και στο Illinois που συμμορφώνονται με τη θέληση του άλλου (α) ή που αποφεύγουν τη συζήτηση (γ)

	Ποσοστό % των απαντήσεων (α)		Ποσοστό % των απαντήσεων (γ)	
	Ιαπωνία	Illinois	Ιαπωνία	Illinois
Όταν ο άλλος είναι:				
γονέας	15***	44	19	26
στενός φίλος	12***	31	34*	24
στενός συγγενής της ίδιας περίπου ηλικίας	4**	16	42	40
συνάδελφος	9*	18	39	36
γείτονας	5	8	45	47
άτομο σχεδόν άγνωστο πριν από το επεισόδιο	2**	13	37***	22
άτομο από άλλη χώρα	1**	12	56	63

* $p < .05$

** $p < .01$

*** $p < .001$

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται τα ποσοστά των απαντήσεων που μας έδωσαν φοιτητές στην Ιαπωνία και στο Illinois. Τους ρωτήσαμε τι θα έκαναν αν διαφωνούσαν με ένα άλλο πρόσωπο και τους δώσαμε τρεις επιλογές απαντήσεων:

- (α) Θα κάνω αυτό που θέλει ο άλλος.
- (β) Θα κάνω αυτό που θέλω εγώ.
- (γ) Θα αποφύγω τη συζήτηση.

Στον Πίνακα 2 εμφανίζονται τα ποσοστά των φοιτητών (150 περίπου στο κάθε δείγμα) που έδωσαν τις απαντήσεις (α) και (γ). Γενικά φαίνεται ότι οι Ιάπωνες και οι Αμερικανοί δε διαφέρουν ως προς την αποφυγή της συζήτησης αλλά, στις περιπτώσεις που υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά, τότε οι Ιάπωνες εμφανίζουν μεγαλύτερο ποσοστό αποφυγής από τους Αμερικανούς.

Στον ίδιο Πίνακα βλέπουμε και κάτι ακόμα, πολύ ενδιαφέρον. Είχα αναφέρει προ ολίγου ότι στις κοινωνίες που διέπονται από συλλογικό πνεύμα, η διαφορά της συμπεριφοράς προς την εσωτερική και την εξωτερική ομάδα είναι μεγάλη. Αυτό φάνηκε και στα ευρήματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2 για τις διαφορές μεταξύ Ιαπώνων και Αμερικανών.

Όταν πρόκειται λοιπόν για την εσωτερική ομάδα, οι στάσεις των Ιαπώνων και των Αμερικανών δεν διαφέρουν. Όταν όμως πρόκειται για την εξωτερική ομάδα, η διαφορά αντιμετώπισης της εσωτερικής και της εξωτερικής ομάδας είναι τρεις φορές μεγαλύτερη στην Ιαπωνία από ότι στις Η.Π.Α.

Ακόμα καλύτερα ευρήματα, σχετικά με τη διαφορά της συμπεριφοράς προς την εσωτερική και εξωτερική ομάδα, μας έδωσε ένα πείραμα του Goody Kunst (1987). Στο πείραμα πήραν μέρος φοιτητές από τρία κράτη: την Κορέα (μεγάλη συλλογικότητα), την Ιαπωνία (μέτρια συλλογικότητα), και τις Η.Π.Α. (μεγάλος ατομικισμός). Η

διαβάθμιση αυτή έγινε με βάση τα ευρήματα του Hofstede. Οι φοιτητές τοποθετήθηκαν τυχαία σε ζεύγη συνομιλητών, όπου ο άλλος με τον οποίο θα κουβέντιαζαν ήταν μέλος της εσωτερικής ομάδας (συμφοιτητής γνωστός) ή της εξωτερικής ομάδας (άγνωστος). Αφού κουβέντιασαν για 35 λεπτά, έκαναν ορισμένες κρίσεις πάνω στην κοινωνική συνναλλαγή.

Στην ανάλυση ξεχώρισαν τρεις παράγοντες: (1) ευχάριστες, προσωπικές σχέσεις (π.χ. η συζήτηση ήταν ευχάριστη, ζεστή, βαθιά, κ.τ.λ.), (2) συγχρονισμένη, και (3) δύσκολη.

Οι κρίσεις που αφορούσαν τη συνναλλαγή με την εσωτερική και την εξωτερική ομάδα αναλύθηκαν με t-tests. Η στατιστική αυτή ανάλυση έδειξε ότι οι μεγάλες διαφορές μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ομάδας παρουσιάζονται στις κοινωνίες που διέπονται από συλλογικό πνεύμα, ενώ στις ατομικιστικές κοινωνίες, οι διαφορές είναι μικρές.

Η θεωρία του ατομικισμού που σας παρουσίασα λοιπόν μας επιτρέπει τώρα να κάνουμε έρευνες και να προβλέψουμε τα αποτελέσματα.

Ας επιστρέψουμε τώρα στον Πίνακα 1. Το Roseto της Πενσυλβανίας είναι μια ιταλική κοινωνία ένα χωριό που ήρθε από την Ιταλία ως ομάδα και έχει πολύ καλή κοινωνική συνοχή (social integration). Το Bangor της Πενσυλβανίας είναι μια πόλη με τα ίδια δημογραφικά χαρακτηριστικά, αλλά χωρίς την κοινωνικής συνοχή ή τη ζεστασιά των κοινωνικών σχέσεων του Roseto.

Παρόλο που οι διάφορες μελέτες προσπάθησαν να εντοπίσουν άλλες, «αντικειμενικές» αιτίες, όπως την τροφή, το βάρος, τη χολυστερίνη ή τον αθλητισμό, το Roseto και το Bangor είναι όμοια σε όλους αυτούς τους παράγοντες. Η διαφορά είναι κοινωνική.

Τέλος, ας δούμε τους Ιάπωνες, τους Ιάπωνες της Χαβάης και τους Αμερικανούς. Οι Margot και Syme (1976) μελέτησαν 3.000 Αμερικανούς Ιαπωνικής καταγωγής. Βρήκαν ότι οι τελειώς εξαμερικανισμένοι Αμερικανοί Ιαπωνικής καταγωγής είχαν πέντε φορές περισσότερες καρδιακές προσβολές από εκείνους που παρέμειναν Ιάπωνες (μιλούσαν γιαπωνέζικα στο σπίτι τους, έτρωγαν γιαπωνέζικα φαγητά, ανέτρεφαν τα παιδιά τους με γιαπωνέζικο τρόπο, είχαν Ιάπωνες φίλους, κ.τ.λ.). Στη μελέτη αυτή μέτρησαν τη χολυστερίνη, το βάρος, τις αθλητικές δραστηριότητες και όλα τα άλλα «αντικειμενικά» δεδομένα. Παρόλα αυτά, η διαφορά των εξαμερικανισμένων και των μη εξαμερικανισμένων Αμερικανών Ιαπωνικής καταγωγής είναι εντυπωσιακή, δηλαδή 5 προς 1.

Μπορούμε να συνθέσουμε όλες αυτές τις ιδέες και τα δεδομένα στην εξής θεωρία.

Δες διάγραμμα 1

Στο αριστερό μέρος του διαγράμματος έχουμε τα *Γεγονότα*, δηλαδή ερεθίσματα που προέρχονται από δυσάρεστα γεγονότα-ασθένειες, οικονομικές κρίσεις κ.τ.λ. Τα γεγονότα αυτά τα βιώνει ο κάθε άνθρωπος διαφορετικά, ανάλογα με το ψυχολογικό του πρόγραμμα. Το πρόγραμμα αυτό εξαρτάται από γενετικούς παράγοντες και από την προσωπικότητά του. Ο τρόπος που βιώνει τα δυσάρεστα γεγονότα προκαλεί και το ανάλογο άγχος. Το άγχος, από την άλλη μεριά, είναι παράγοντας που μπορεί να οδηγήσει στην ασθένεια. Η ασθένεια αυτή μπορεί να είναι καρδιακή προσβολή, καρκίνος ή κάτι άλλο. Βέβαια η ασθένεια αποτελεί η ίδια δυσάρεστο γεγονός και έτσι ξαναρχίζει ο κύκλος.

Το πολιτισμικό περιβάλλον παίζει σημαντικό ρόλο γιατί, αν η κοινωνία διέπεται από συλλογικό πνεύμα, οι άλλοι παρέχουν

βοήθεια στο άτομο και η βοήθεια αυτή μειώνει το άγχος του.

Η θεραπεία μπορεί επίσης να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το άτομο τα γεγονότα, πράγμα που μπορεί να μειώσει το άγχος, μειώνοντας παράλληλα και την πιθανότητα ασθένειας.

Οι Ιάπωνες δεν αντιμετωπίζουν πολλά δυσάρεστα γεγονότα γιατί, στην κοινωνία τους, προσπαθούν να είναι ευγενείς μεταξύ τους. Η εσωτερική ομάδα είναι ολόκληρη η Ιαπωνία.

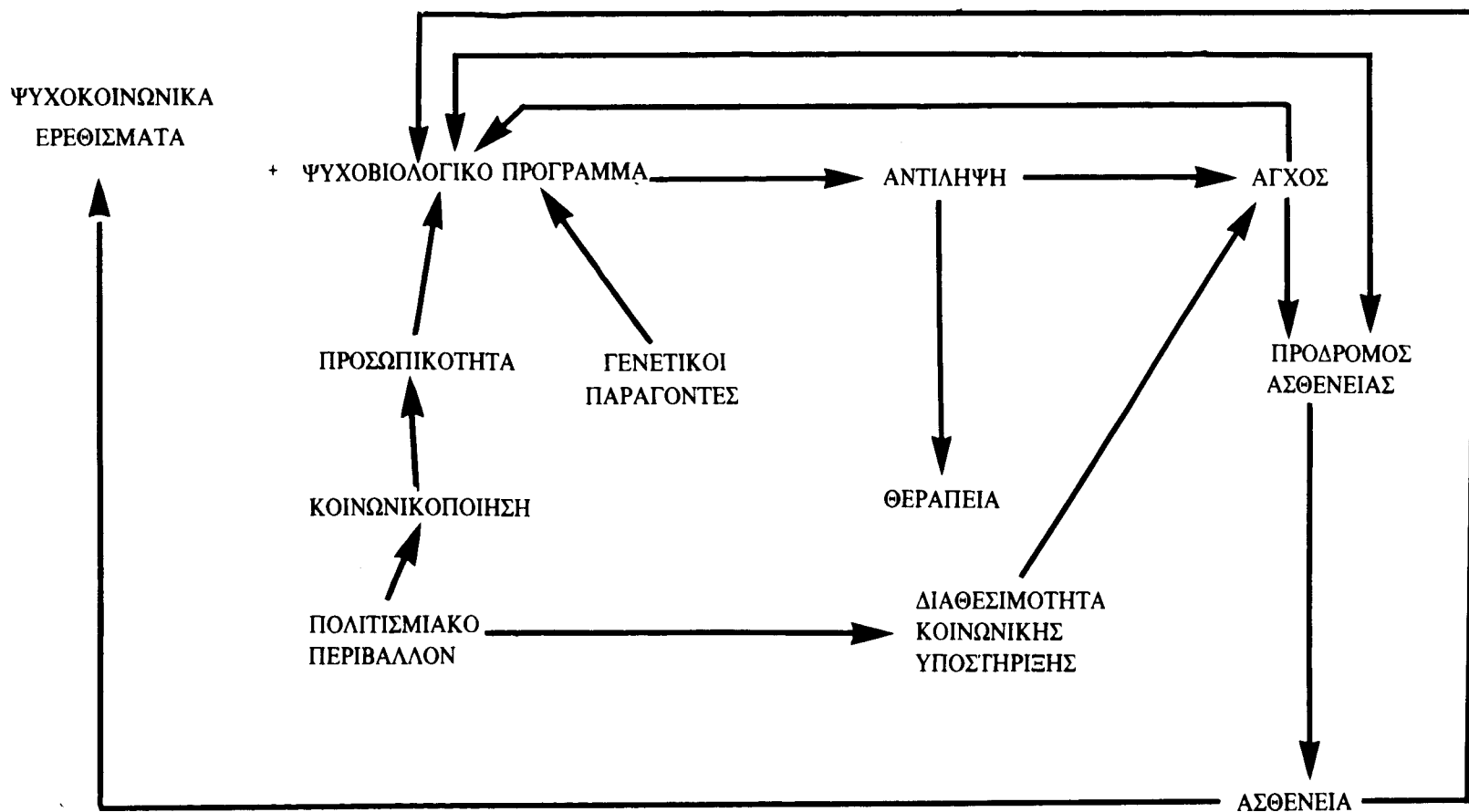
Δηλαδή, η διαφορά της συλλογικότητας μεταξύ Ελλάδας και Ιαπωνίας βρίσκεται στο μέγεθος της κοινής εσωτερικής ομάδας. Στην Ελλάδα η κοινή εσωτερική ομάδα είναι περιορισμένη ενώ στην Ιαπωνία είναι όλη η Ιαπωνία. Επιπλέον, στην Ιαπωνία ο εργοδότης παρέχει βοήθεια στο άτομο, αν του συμβεί κάτι κακό, πράγμα που ανακουφίζει σημαντικά.

Βέβαια η θεωρία που παρουσιάζεται σχηματικά στον Πίνακα 3 χρειάζεται άμεση μελέτη. Οι καθηγητές Γεώργας από την Ελλάδα, Sinha από τις Ινδίες, ο Hui από το Χογκ-Κογκ και εγώ, έχουμε κάνει αίτηση στο Υπουργείο Υγείνης των Η.Π.Α. να μας χρηματοδοτήσουν για να μπορέσουμε να ελέγξουμε εμπειρικά τις ιδέες αυτές με μελέτες και στις τέσσερις χώρες, οι οποίες καλύπτουν όλο το φάσμα ατομικισμού-συλλογικότητας.

Ελπίζω στο μέλλον να έχω τη χαρά να σας ανακοινώσω ότι ελέγξαμε αυτές τις ιδέες και ότι η θεωρία αποδείχθηκε με εμπειρικά δεδομένα.

Σας Ευχαριστώ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1. Σχηματική παράσταση που δείχνει τη σχέση πολιτισμικού περιβάλλοντος (culture) και ασθένειας. Προσαρμογή του μοντέλου των Kagan και Levi (1974).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Banfield E. *The moral basis of a backward society*. Glencoe, Ill., Free Press, 1958.
- Bellah R.N., Madsen R., Sullivan W.M., Swindler A. and Tipton S.M. *Habits of the heart: Individualism and commitment in American life*. Berkley, Cal., University of California Press, 1985.
- Braudel F. *La Mediterranée*. Paris, P.U.F., 1978.
- Feldman R.E. Response to compatriot and foreigner who seek assistance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1968, 10, 202-214.
- Goody Kunst W.B., Yoon Y. and Nishida T. The influence of individualism- collectivism on perceptions of communication in ingroup and outgroup relationships. *Communication Monographs*, 1978, 54, 295-306.
- Henry J.P. and Stevens P.M. *Stress, health and social environment*. New York, Springer, 1977.
- Hofstede G. *Culture's consequences*. Beverly Hills, Sage, 1980.
- Hsu F.L.K. *Rugged individualism reconsidered*. Knoxville, TN, University of Tennessee Press, 1983.
- Hui C.H. *Individualism-collectivism: Theory, measurement and its relation to reward allocation*. Unpublished doctoral dissertation. University of Illinois, Urbana, 1984.
- Hui C.H. and Triandis H.C. Individual collectivism: A study of crosscultural researches. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1986, 17, 225-248.
- Kagan A.R. and Levi L. Health and environment-psycho-social stimuli. *Social Scientific Medicine*, 1974, 8, 225-241.
- Marmot M.G. and Syme S.L. Acculturation and coronary heart disease in Japanese Americans. *American Journal of Epidemiology*, 1976, 104, 225-247.
- Naroll R. *The moral order*. Beverly Hills, Sage, 1983.
- Triandis H.C. A theoretical framework for the more efficient constriction of cultural assimilators. *International Journal of Intercultural Relations*, 1984, 8, 301-330.
- Triandis H.C., Bontempo R., Betancourt H., Bond M., Leung K., Brenes A., Georgas J., Hui C.H., Marin G., Setiadi B., Sinha J.B.P.
- Verman J., Spangenberg J., Touzard H. and de Montmollin G. The measurement of the ethic aspects of individualism and collectivism across cultures. *Australian Journal of Psychology*, 1986, 38, 257-267.
- Triandis H.C., Leung K., Villareal M. and Clack F.L. Allocentric vs idiocentric tendencies: Convergent and discriminant validation. *Journal of Research in Personality*, 1985, 19, 395-415.
- Triandis H.C., Marin G., Hui C.H., Lisansky J. and Ottati V. Role perceptions of Hispanic young adults. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1984, 15, 197-320.
- Triandis H.C., Marin G., Lisansky J. and Betancourt H. Simpatia as a cultural script of Hispanics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1984, 47, 1363-1375.
- Triandis H.C., T. Vassiliou V., Vassiliou G., Tanaka Y. and Shanmugam V.T. *The analysis of subjective culture*. New York, Wiley, 1972.

Υπό δημοσίευση:

- Triandis H.C., Bontempo R., Villareal M. and Lucca N. Individualism-collectivism: Cross-cultural perspectives on self-ingroup relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, in press (Spring 1988).